

УДК: 94(498.7)“1856/1878”

О. Ю. Балицький

МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ПІВДЕННІЙ БЕССАРАБІЇ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.

У запропонованій статті розглянуті особливості міграційних процесів в південній Бессарабії після Кримської війни (1853-1856 рр.) та укладеного за її наслідками Паризького трактату 1856 р. Вказуються причини, що зумовили активізацію міграційних процесів, характер та умови мігруючого населення, висвітлюється політика Росії та Молдавії щодо міграції етнічних спільнот у південнобессарабському регіоні.

Ключові слова: південна Бессарабія, Молдавське князівство, переселення, міграція.

В сучасних умовах поліетнічності все більш актуальними набувають проблеми міграції. Вивчення переселенських рухів та течій, зокрема рухів етнічних груп, наразі продиктовано їх впливом на розвиток окремих регіонів держави, що насамперед відображається у традиціях, побутовій культурі тощо. Звернення до витоків цих процесів, причин їх виникнення, особливостей протікання становить одне з вирішальних значень у подальшій розбудові країни.

У вищезазначеному контексті є досить перспективним дослідження Бессарабського регіону. Міграційні процеси тут були характерні продовж усього ХІХ ст., з часу приєднання краю до Російської імперії. Значні переселення населення відбулися у першій половині ХІХ ст. По суті в цей час відбулися заселення регіону та утворення мережі населених пунктів – міст, містечок, колоній, посадів, сільських поселень.

В другій половині ХІХ ст. в результаті Кримської війни (1853-1856 рр.) відбулися значні зрушення в соціальній та національній структурі населення Бессарабії, зокрема в південній її частині. Відповідно до положень укладеного за наслідками війни – Паризького трактату, південна частина Бессарабії, а саме, Ізмаїльський, частина Кагульського і Акерманського повітів – з населенням близько 127 тис. чоловік відходила до Молдавського князівства. Ця територія представляла землі, що прилягали до Дунаю, а також нижньої течії річки Прут, і усе узбережжя бессарабського придунав'я, аж до Акермана (Білгород-Дністровського). Територія навколо гирла Дунаю з населенням 826 чоловік опинилась під владою Туреччини. Згодом у 1859 р. Молдавське князівство із південною Бессарабією ввійшло до складу новоствореної держави Румунії, що мало офіційну назву Об'єднані князівства Молдавія і Валахія. Вже на початку 60-тих рр. ХІХ ст., після спрощення молдавської державності, землі південної Бессарабії відійшли до новоутвореного Румунського королівства. У 1878 р. за умовами Берлінського трактату південні Бессарабські землі були повернуті Росії. Таким чином, південна частина області з усіма її населеними пунктами на двадцять два роки була відмежована від Бессарабії і розвивалась під владою Молдавії та Румунії.

Період 50–70-х рр. ХІХ ст. в історії Бессарабії до сьогодні залишається одним з малодосліджених. Досить побіжно висвітлення міграційних процесів, спричинених зовнішньополітичними обставинами, міститься у працях таких молдавських дослідників як В.І. Жуков, В.С. Зеленчук, І.А. Анцупов та ряду інших.

Міграційні процеси не стали предметом спеціального розгляду й у праці молдавського історика Я.С. Гросула [1]. В його дослідженні, присвяченому пореформеному періоду, міститься окрема глава, яка вперше вводить у науковий обіг відомості про відторгнення південної Бессарабії від Росії (1856 р.), положення цього регіону у складі Молдавського князівства й Румунії та повернення його знов до Росії у 1878 р.

Вагомий внесок у дослідженні міграції бессарабських болгарських колоністів у Приазов'ї здійснили такі молдавські вчені як І.Ф. Грек і Н.Н. Червенков [2]. Зокрема вони уточнили періодизацію переселення болгар з відмежованої частини Бессарабії, розглянули історію болгарських поселень в Молдавії та Україні з ХVІІІ до ХХ ст. Українські історики до даної проблематики практично не зверталися.

Метою статті є дослідження міграційних процесів у південнобессарабському регіоні в 50–70-тих рр. ХІХ ст.

Процес переселення, особливо напередодні та в перші роки після проведення демаркації кордону набув великого розмаху. Ще у 1856 р. за розпорядженням Новоросійського та Бессарабського генерал-губернатора, місцеве начальство, усім мешканцям, які побажають переселитися в Росію з території, що відходила до Молдавії, мало надавати усілякі сприяння і «без найменшого зволікання ... видавати їм з сім'ями письмові види з роз'ясненням, що на приписку їх в Області та в інших містах Росії перешкод не має» [3, арк.109зв.]. Доходило до того, що ці білети видавались на звичайній бумазі. Виконання цих доручень покладалось на Ізмаїльську, Кілійську, Ренійську і Кагульську міські поліції, Ізмаїльську, Бендерську, Акерманську міські думи, Кілійську і Ренійську міські та Вилковську посадську ратуші, чиновника, який завідував поліцейською частиною в Ізмаїльському градоначальстві та Кагульській і Акерманській земські суди [3, арк.110]. Після спрощення зазначених установ білети на обрання «виду життя» видавались із обласного правління. Окрім сприяння у переселенні мешканців, з частини Бессарабії, що відходила до Молдавії, Російський уряд надавав їм грошову допомогу [3, арк.1].

В Молдавському архіві містяться численні прохання про переселення сімей із різних поселень, що не встигли переселитися до розмежування краю. Знаходячись офіційно вже в Молдавському князівстві вони

мали отримати тепер згоду молдавського уряду на переселення за кордон в Росію. Приміром 41 сімейство села Чічми і 2 сімейства села Нерушая прохали «щоб весною наступного 1858 року був дан їм Молдавським урядом вільний пропуск через кордон в Росію, для проходження в Херсонську губернію, де вони обрали для себе поселення» [4, арк.1]. Інші 171 сімейство сіл Тартаул та Чебалакі висловили бажання «... переселитися ... в маєток поміщика Акерманського повіту... прохують пропустити їх з усім майном в Бессарабію через ... кордонний пункт при чому надали копію Молдавського уряду, якою їм дозволяється означене переселення» [5, арк.3]. Щодо майна переселенців, то на відміну від городян, які вивозили переважно особисті речі, сільські мешканці брали із собою «рогатий скот – овець та коней».

Проте, під час отримання дозволів, траплялись випадки, коли, приміром, маючи дозвіл молдавського уряду, переселенці отримували відмову з боку російських чиновників. Так сталося із 96 сімейством мешканців селища Казанджик. За отриманою відповіддю вони «не дотримались форми переселення, тобто не закінчили розрахунок, не сплатили боргів скарбниці, приватним особам і власникам землі на якій проживають» [5, арк.15]. Ці сімейства за угодою, яку уклали із власником вотчини російським дворянином Лебедевим, мали працювати за відведену їм землю. Власник здійснив озими посіви, покладаючись на те, що земля ця буде оброблюватися. Не відаючи про бажання мешканців переселитися, дворянин відмовив особам, що бажали взяти в посесію (оренду) частину вотчини. Переселення означених сімейств завдало б величезних збитків поміщику, тому російські чиновники порахували це поважною причиною і відмовили бажаним переселитися, до часу виконання ними усіх зобов'язань. Надання російським урядом пільг та можливості переселитися розповсюджувались на усіх бажаних лише на протязі 3-х років [6, арк.3].

Масовість переселення було наслідком побоювання сільських та міських мешканців, щодо встановлення в регіоні зовсім нової державної влади. Усталеність традицій та праці змушували населення переселятися в сусідські та південноукраїнські повіти й міста.

Досить показовим є різке збільшення населення Акермана з 19,8 тис. чол. до 28,5 тис. чол. (за даними В.І. Жукова з 22,5 тис. чол. до 42,6 тис. чол. [7, с.67]) за період з 1856 до 1861 рр. Найближче, й майже схоже за соціально-економічними показниками та географічними умовами, воно приваблювало городян Ізмаїла, Рені, Кілії, які не бажали залишатися у відокремленому регіоні. У 1861 р. Акерман за кількістю населення займав вже друге місце після Кишинєва.

Немаловажним поштовхом до посилення процесу міграції була націоналістична політика правлячих кругів Молдавського князівства, а згодом тільки що створеної Румунської держави в відношенні таких національних груп як болгари, гагаузи, росіяни, українці. Практичні дії нового керівництва, які мали дискримінаційний характер, вимушували останніх емігрувати з цієї південної частини Бессарабії. Найбільшу кількість мігрантів складали болгари та гагаузи, але уходили і російські селяни та городяни, переважна кількість яких були мешканцями Ізмаїла. Як зазначає дослідник І.А. Анцупов, це була рееміграція (вимушена), а для болгар та гагаузів – повторна еміграція [8, с.52]. Частина росіян осіла в межах Бессарабії та Лівобережного Подністров'я, більшість болгар переселилось в Таврійську губернію.

Слід зазначити, що останні складали найчисельнішу групу мігрантів. За повідомленням румунських авторів «майже половина усього населення (авт. – болгар) цього краю віддала перевагу у найближчий час залишити помешкання, край, оброблений пітом, працею своєю на протязі 40 і більше років і не залишатися там, де не виключене його адміністративне положення, але славянське лише походження не подобалось уряду, і де буде сказано між нами, систематичне переслідування усього, що тільки не походило від латинської лози, приймало жажливі розміри» [9, с.5-6]. У 1860-1862 рр. Подунав'я залишили біля 21, 5 тис. болгар (23 тис. болгар – за іншими джерелами [2, с.138]). Значна частка їх переселилась з міста Болград.

Бессарабським болгарським колоністам еміграція далась найважче. За висловленням Н.С. Державіна «нова місцевість ... неприязно зустріла своїх майбутніх годіванців, які мали оселитися на перший час у напівзруйнованих татарських аулах і почати знову облаштовуватися господарством» [10, с.37-38]. Незважаючи на деяку підтримку з боку держави як от надання фінансової допомоги, виділення земельних наділів, звільнення на певний час від сплати податків, все ж переселенці були позбавлені реальної допомоги по облаштуванню. На відведених урядом землях переселенці мали влаштовуватися самотужки.

У 1865 р. з метою з'ясування справ в нових поселеннях Таврійської губернії на південь Росії був направлений член Ради державного майна В.А. Іславін. Після здійснення ним перевірки, був складений звіт, в якому чиновник зокрема зазначав, що не дивлячись на постійний 4-річний неврожай, нові колонії влаштовані добре, в особливості ті, в яких мешкали вихідці із колишніх поселень в Бессарабії. Виокремлюючи болгар, що переселились в Росію із південнобессарабського регіону, поміж інших мігрантів В.А. Іславін також відмічав: «... бессарабські болгари ... вирізняються серед інших працьовитістю, тихим домашнім життям, охайністю в своїх помешканнях і мало завдають клопоту місцевому начальству» [11, с.270].

Не маючи намір стримувати населення до переїзду в Росію, молдавський уряд в перші роки намагався заспокоїти та залагодити обурення в першу чергу болгарських мешканців колоній. З цього приводу було видано для усього болгарського народонаселення відмежованого регіону два хрисови (грамоти): один щодо збереження колишніх прав та переваг, а інший містив програму на заснування в місті Болград центрального училища, а в інших колоніях ланкастерських шкіл [12, арк.10].

Проте, декларативний характер вищенаведених грамот не зміг призупинити відтік болгарських мешканців. Після закінчення строку добровільних переселень (1860 р.), встановленого для бажаних переселитися на Російську сторону, молдавський уряд почав позбавляти колоністів їх привілеїв. На них,

зокрема розповсюджувалась рекрутська повинність, були збільшені податки, а в кінці 1860 р. було ліквідовано їх особливий адміністративний устрій. Ці дії викликали невдоволення серед болгарського населення, яке вилилось в проведенні маніфестацій в містах Рені та Болграді на початку жовтня 1860 р. Для «заспокоєння» натовпу, владою були надіслані солдати, в наслідок чого загинуло декілька десятків чоловік [13, с.190]. Останні події лише збільшили контингент бажаючих переселитися в Росію.

Хоч в перші роки Молдавський уряд й не перешкоджав виїзду колоністів, проте спостерігалось певне невдоволення цим процесом. Так, коли у 1858 р. Російське колоніальне управління звернулось до Молдавського колоніального управління з вимогою висилки 67 сімей колоністів в Бессарабію, які «мають на тутешній стороні осідлості і господарства», для «особистої присутності при суспільному переписі мешканців Бессарабії, що здійснюється за розпорядженням Уряду», молдавське керівництво, через російське консульство, прохало про позбавлення їх (авт. – колоністів) цієї вимоги «тим паче, що справжнє їх бажання залишитися в Молдавії» [12, арк.1-1зв.]. У 1858 р російський імператорський агент в Ізмаїлі доповідав в Азіатський Департамент, що «із ухваленням Молдавським урядом багатоскладних правил для тих хто переселяється у Росію, кількість переселенців значно зменшилась» [12, арк.10зв.].

Як бачимо, включення цього регіону до складу Молдавського князівства досить болісно позначилось на місцевому досить строкатому населенні. Попри відчутний відтік мешканців регіону, в тому числі городян, ці процеси однак не призвели до скорочення кількості населення краю. Міські пустоти, що були утворені внаслідок переселення місцевого населення, почали швидко заповнюватися румунами та іншими іноземцями. На місця державних селян, що вибули у Росію, ще у 1858 р., перейшли частина мешканців, які проживали на власницьких землях Кагульського повіту, а також поселенці із Добруджі. Значна частина пустуючих місць почала населятися біглими із Росії, які мали намір скористуватися правами, дарованими Паризьким трактатом [12, арк.10зв.].

Щодо біглих та правопорушників, то у російських правлячих кіл виникали деякі побоювання. Так, порівнюючи розміри нового південного кордону Бессарабії із північним, інспектор ізмаїльського центрального карантину повідомляв: «Хотинський повіт відділяється від Буковини сухим кордоном на протязі 44 верст при мешканцях одного племені з обох сторін і, при всьому пильному нагляді з боку уряду, трапляються доволі часто контрабанди промислів. Протяжність ж нової кордонної смуги, що включає в себе 275 верст, проходить по всьому напрямку по місцям, які не мають природної перешкоди і населені мешканцями різнородних племен, при близькості зручних місць до приховування, особливо Дунайських островів, від переслідування закону, в разі злочину – вочевидь потребує сильних заходів щодо охорони кордонних мешканців від різних випадків ... зловмисних людей» [14, арк.100зв.].

Чисельність південнобессарабських міст активно поповнювалась російськими старовірами, головним чином казаками-некрасівцями. Їх приваблювала сюди повна свобода віросповідання, яка була закріплена конвенцією, укладеною між Молдавським князівством та Турцією у 1858 р. Вони переселялись сюди як з самої Бессарабії і сусідських російських губерній, так і з-за Дунаю. Найбільша їх кількість була зосереджена в Ізмаїлі, де була заснована Єпископська старообрядчеська кафедра. « ... Росіяни тут, – за висловленням сучасника про населення міста Ізмаїл, – можна сказати, майже всі старовіри, які мають таємні зносини із Сараксьом, Старою Славою, Журиловкою, Каменкою і іншими російськими селами по той бік Дунаю і Турції. Некрасівці не отуречились, хоч мова та побут Турції їм добре знайомі» [15, с.80].

Бажаючими в'їхати у відмежовану частину Бессарабії також були дворяни, поміщики або їх довірені особи, які мали маєтки здебільшого в Кагульському повіті. Багаточисельні прохання засвідчують, що метою їх переїзду були господарські розпорядження. Деякі з них в'їжджали з дружинами, синами, доньками та прислугою. Приміром, бессарабський поміщик Олексій Доніч, надаючи свідоцтва від Предводителя Дворянства та місцевої поліції про відсутність перешкод щодо виїзду у відмежовану частину Бессарабії, прохав Бессарабського губернатора видати йому та кріпосним циганам Петру Табаку і Олександрю Скрипкарю «встановленого білета на неодноразовий виїзд в частину Бессарабії, що відійшла, в Кагульський повіт» [16, арк.5зв.]. Білет на «неодноразові виїзди» надався лише на один рік. Звісно, що їх перебування в цій частині Бессарабії мала тимчасовий характер.

Щодо статистичних даних кількості мігруючого населення, то, незважаючи на певні напрацювання, досі не виявлені ані загальна кількість осіб, які виїздили, ані кількість національних груп (за виключенням болгарських колоністів) у складі міського та сільського населення. Згідно з «Відомістю містам, селам, хуторах і пустопорожніх місць, що відходили до Турції і Молдавського князівства, із показником кількості землі в десятинах і народонаселенням чоловічої і жіночої статі» від Росії відійшла територія з населенням 65 920 осіб чоловічої статі і 61 872 жіночої статі, загалом 127 892 особи [1, с.111] (за даними П.Н. Батюшкова – 127 451 [17, с.170]). Перепис населення проведений в Молдавському князівстві у 1859 г. виявив чисельність населення на цій території у 138 521 осіб [1, с.110]. Таким чином, незважаючи на значну кількість осіб, що виїжджали, населення регіону в перші роки не тільки не стало меншим, а навпаки збільшилось.

Стосовно міського населення, то перепис 1859 р. визначив його у 54 953 осіб. Однак до міського були зараховані мешканці не тільки Ізмаїла, Кілії, Кагула, Рені, Болграда, але й містечок Леово, Вилково, Тузли та Миколаївки [1, с.124]. У 1878 р. Бессарабським статистичним комітетом була зафіксована чисельність населення досліджуваного регіону – 138 147 чоловік, в тому числі міське – 52 366. За поданими В.Я. Гросулом відомостями населення Ізмаїла у 1878 р. становило 31 968 осіб, Болграда – 6 634, Кілії (з посадом Вилково) – 8 тис., Кагулу – 9 616 [1, с.125].

Викликає сумнів чисельність міста Кагул, оскільки за наведеними даними Н.В. Бабілуни населення цього міста не перевищувало 8 691 осіб, аж до 1912 р. [18, с.57]. У 1856 р. чисельність населення цього міста дорівнювало 1 925 осіб [19, арк.42]. Збільшення його, у досліджуваний час, майже у 5 разів малоймовірно.

Якщо розглядати населення міст спираючись на дані В.І. Жукова за 1856 та 1880 роки [7, с.63; 21, с.37], то населення Ізмаїла за зазначений проміжок часу було зменшено на 4,7 %, Рені – 50,2 %, натомість населення Кагулу збільшилось на 29 %, а Кілії – 48,6%. Загальна ж чисельність мешканців південнобессарабських міст з 1856 р. до 1880 р. змінилась з 48,2 тис. до 47,5 тис. (без урахування Болграду). Тож перебуваючи у складі Молдавського князівства та Румунського королівства (1856-1878 рр.) кількість городян залишалась практично незмінною.

Стосовно національного складу, то Я.С. Гросул посилаючись на статистичне джерело «Lucrările statistice ale Moldovei» вказує, що у 1859-1860 рр. в південній Бессарабії нараховувалось росіян – 81 238 осіб, молдаван – 49 422, євреїв – 5 945, греків – 1 370, вірмен – 274, німців – 177, інших – 95 [1, с.123]. Водночас, дослідник зауважує, що в джерелі росіяни, українці і болгарі об'єднані в одній графі й зазначені як «слов'янська раса». Гагаузи і албанці, за припущенням Я.С. Гросула, були зараховані до слов'янської раси. Недосконалість цього статистичного джерела полягає й у тому, що в ньому не виділені румуни, які переїхали сюди після відмежування бессарабського регіону. Динаміку змін національного складу історик прослідковує, співставляючи вищенаведені дані із загальноросійським переписом 1897 р., що робить висновки достатньо умовними. Хоч дослідник правильно визначив загальну картину зміни національного складу: зменшення частки слов'ян (разом із гагаузами) і збільшення питомої ваги молдавської частини населення.

В кінці 70-тих років XIX ст. намічається зворотній етап міграції, що був пов'язаний із одержанням перемоги Росії у російсько-турецькій війні 1877-1878 рр.

Звістка про повернення території південної Бессарабії до Росії викликала у приазовських болгар та інших бессарабських вихідців бажання виїхати до місць свого колишнього мешкання. Так, Бердянський повітовий справник доповідав таврійському губернатору 24 вересня 1878 р., що багато болгар-власників Бердянського повіту розпродають свої подвірні ділянки різним особам, а поселяни сіл Варварівка і Оленівка Цареводарівської волості вперто шукають покупців, щоб продати свої землі повністю. Головна мета – переселитися до Бессарабії. Справник також відмічав, що декілька сімей вже виїхали до Бессарабії [21, с.278].

Повернення було характерно не тільки для болгарського етносу, певну частку, серед осіб, які верталися, складали представники інших національностей – росіяни, українці, албанці, гагаузи, які виїхали на початку 60-тих років XIX ст. Дністровський справник у 1878 р. повідомляв про бажання переселення селян Першокостянтинівської волості, які не були болгарами. 17 лютого 1879 р. поселяни сіл Гаммівка, Девнінська та Георгіївка (албанці) звернулися із клопотанням дозволити їм переселитися на вільну казенну ділянку біля села Каракурт, звідки вони прибули на початку 60 –тих років [21, с.278].

Отже, штучне відторгнення південної частини Бессарабії з її містами та іншими населеними пунктами спричинило міграцію населення, яка розпочалась одразу після укладення Паризької угоди. Мотивами до переселення слугувала низка факторів серед яких побоювання жителів щодо встановлення нової влади, усталеність життєвих традиційних норм, втрата привілеїв наданих царатом. Та найголовнішим все ж була політика правлячих кіл Молдавії та Румунії у відношенні до національних меншин регіону. Вона сприяла тому, що на місце виїжджаючих осіб почали прибувати молдавани, румуни та представники інших етносів, які мешкали в цій країні. Після повернення регіону до Росії у 1878 р. спостерігається активізація зворотних міграційних процесів мешканців на місця їх колишнього проживання.

Дана розвідка лише окреслила коло питань пов'язаних із міграційними процесами в південній Бессарабії. На думку автора подальшого дослідження потребують питання напрямків міграцій, форм пересування, кількісні показники та етнічні параметри мігруючого населення, політика Російського, Молдавського та Румунського урядів щодо міграції південнобессарабських мешканців.

Джерела та література

1. Гросул Я.С. Очерки истории народного хозяйства Бессарабии. (1861-1905 гг.) / Я.С. Гросул, И.Г. Будак. – Кишинев: Карта Молдовеняскэ, 1972. – 602 с.
2. Грек И.Ф. Преселването на българи от бесарабската част на Молдавското княжество в Приазовието (края на 50-те – началото на 60-те години на XIX в.). – // Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали. – Велико Търново, 1993. – Т.ІІ. – С.129-142; Грек И. Българите от Украйна и Молдова: минало и настоящее / И.Ф. Грек, Н.Н. Червенков. – Софія: Христо Ботев, 1993.
3. Національний Архів Республіки Молдова (далі – НАРМ). – Ф.2. – Оп.1. – Спр.7922.
4. НАРМ. – Ф.2. – Оп.1. – Спр.6649.
5. НАРМ. – Ф.2. – Оп.1. – Спр.7050.
6. НАРМ. – Ф.2. – Оп.1. – Спр.6593.
7. Жуков В.И. Города Бессарабии. 1812-1861: (Очерки соц.-экон. развития) / В.И. Жуков. – Кишинев: Карта молдовянеску, 1964. – 252 с.
8. Анцупов И.А. Русское население Бессарабии и Левобережного Поднестровья в конце XVIII – XIX в.: Социально-экономический очерк. / И.А. Анцупов. – Кишинев: Инесса, 1996. – 252 с.

9. Basarabia Romana inainte și in urmă tractatului de Paris din 1856 [Румынская Бессарабия перед и после заключения Парижского трактата 1856 года]. – Одесса: тип. Нитче, 1871. – 8 с.
10. Державин Н.С. Очерки быта южнорусских болгар / Н.С. Державин // Этнографическое обозрение. – 1898. – №3. – С.37-39.
11. Турков В.В. Хозяйственное обустройство бессарабских болгар в Приазовье (60-ые – начало 70-ых годов XIX ст. / В.В. Турков // Дриновський збірник. – Харків: Академічне видавництво ім. проф. Марина Дринова, 2009. – Т.III. – С.268-275.
12. НАРМ. – Ф.2. – Оп.1. – Спр.7051.
13. Зеленчук В.С. Население Бессарабии и Поднестровья в XIX в. (Этнические и социально-демографические процессы) / В.С. Зеленчук. – Кишинев: Штиинца, 1979. – 287 с.
14. НАРМ. – Ф.2. – Оп.1. – Спр.6458.
15. Абакумова-Забунова Н.В. Русское население городов Бессарабии XIX в. / Н.В. Абакумова-Забунова. – Кишинев, 2006. – 519 с.
16. НАРМ. – Ф.2. – Оп.1. – Спр.7089.
17. Батюшков П.Н. Бессарабия: Историческое описание / Помпей Николаевич Батюшков. – СПб.: Тип. высочайше утв. т-ва "Общественная польза", 1892. – 272 с.
18. Бабилунга Н.В. Динамика численности городского населения Бессарабии в эпоху империализма (1897-1913) / Н.В. Бабилунга. – Изв. АН.МССР. Сер.общ. наук, 1981. – №2. – С.53-61.
19. НАРМ. – Ф.2. – Оп.1. – Спр.6558.
20. Жуков В.И. Города Бессарабии (1861-1900). Очерки соц.-экон. развития / В.И. Жуков; Отв. ред. И.С. Гросул. – Кишинев: Știința, 1975. – 291 с.
21. Пачев С.І. Міграції болгар та гагаузів у Таврійській губернії після Російсько-турецької війни 1877-1878 рр. / С.І. Пачев // Дриновський збірник. – Харків: Академічне видавництво ім. проф. Марина Дринова, 2009. – Т.III. – С.276-285.

Балицкий А. Ю. Миграционные процессы в южной Бессарабии во второй половине XIX в.

В предлагаемой статье рассмотрены особенности миграционных процессов в южной Бессарабии, причиной которых стала Крымская война (1853-1856 гг.) и заключенный по её результатам Парижский трактат 1856 г. Указываются причины которые обусловили активизацию миграционных процессов, характер и условия мигрирующего населения, освещается политика России и Молдавии в отношении к мигрирующему населению в южнобессарабском регионе.

Ключевые слова: южная Бессарабия, Молдавское княжество, переселение, миграция.

Balitsky O. Yu. Migration processes in southern Bessarabia in the second half of the XIXth century

This article is about the processes of migration in southern Bessarabia province in the 50-70th years of the XIXth century, which began after the Crimean War (1853-1856). The article is analyzed the reasons which made more active migrational process, changes in the region's population, character of regional migration, policy of Russia and Moldova for the migration of ethnic groups in southern Bessarabia.

Key words: southern Bessarabia, Moldavia, displacement, migration.

УДК: 94(477.74):281.93:371/378“18”

Н. М. Діанова

ВНЕСОК ВИЩОГО ПРАВОСЛАВНОГО ДУХОВЕНСТВА ОДЕСИ В РОЗВИТОК СВІТСЬКОЇ ОСВІТИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТ.

У статті досліджується освітня діяльність вищого православного духовенства Одеси в другій половині XIX ст. Показано його співпрацю із світськими навчальними закладами та внесок у розвиток освіти.

Ключові слова: Одеса, вище православне духовенство, освіта, навчальні заклади.

Одним із важливих напрямків просвітницької роботи вищого православного духовенства в XIX ст. була його діяльність в галузі освіти. Архієреї церкви активно займалися викладацькою діяльністю в духовних і світських навчальних закладах, що сприяло розвитку освіти, підвищенню освітнього та морального рівня підростаючого покоління та посиленню впливу православної церкви в цілому. Робота духовенства в світських навчальних закладах Одеси була важливою складовою частиною його освітянської діяльності на півдні України. Без належного висвітлення даної теми неможливе дослідження діяльності православного духовенства в південному регіоні в зазначений період часу. На сучасному етапі розвитку українського суспільства це питання набуває особливої актуальності в зв'язку з поверненням навчальних закладів до традиції релігійного та духовного виховання учнів. Тому вивчення досвіду другої половини XIX ст. у вирішенні цього питання дасть можливість для використання його в сучасних умовах.

Зазначена тема не знайшла належного висвітлення в історичній науці. Історики XIX ст. в своїх роботах приділяли увагу здебільшого питанням духовної освіти в Росії. Серед них варто відзначити: Б. Тітлінова [1], Ф. Благовидова [2], П. Знаменського [3], К. Дьяконова [4] та інших. Лише наприкінці XX ст. з'явилися праці дослідників, присвячені історії церкви в Південній Україні, де розглядаються окремі питання освітньої